

مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی

سال اول، شماره دوم، پاییز ۱۳۹۰

تاریخ وصول: ۱۳۹۰/۳/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۹/۱۹

صص: ۱۰۹-۱۳۲

توان‌سنجی و برنامه‌ریزی گردشگری شهر کاشان

محمدرضا محبوب فر*^۱، سیروس شفق^۲، علی زنگی آبادی^۳

۱- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی توریسم دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد

۲- استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان

۳- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان

چکیده

گردشگری به عنوان صنعتی نوپا در جهان، در ردیف یکی از سه منبع درآمدی اول به شمار می‌آید ولی در ایران به دلایل فراوان هنوز جایگاه واقعی خود را پیدا نکرده است. شهرستان کاشان با وجود شرایط جغرافیایی و تاریخی مناسب و برخورداری از معماری اصیل ایرانی، خانه‌های تاریخی، مساجد، بازار، تپه‌های باستانی، صنایع دستی منحصر به فرد، آیین‌ها و مراسم خاص مانند گلابگیری و صدها جاذبه تاریخی، فرهنگی و طبیعی دیگر، نتوانسته است هماهنگ با این قابلیت‌های بسیار بالا، صنعت گردشگری (خارجی و داخلی) خود را متحول سازد. این تحقیق با هدف یافتن پاسخ این سؤال که چه عامل یا عواملی باعث شده است تا این سرزمین از مزایای متعدد گردشگری بی بهره بماند؟ تهیه شده است. همچنین چگونه می‌توان ضمن بهره‌مندی از منافع حاصل از گردشگری تاریخی- فرهنگی منطقه از میزان اثرات سوء گردشگری در منطقه کاست و در راستای پایداری شهر بهره‌مند شد؟ این پژوهش بر اساس روش سیستمی و کارکردشناسی است و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS و برای تحلیل مکانی و استقرار نقاط بر روی نقشه از نرم افزار ARC GIS استفاده شده است، همچنین به بررسی یافته‌های مطالعات کتابخانه‌ای و نتایج یک بررسی میدانی از طریق توزیع پرسشنامه بین گردشگران و همچنین مصاحبه با

کارشناسان مختلف پرداخته و ضمن شناسایی جنبه‌های مختلف موضوع به چگونگی ارتباط بین برنامه ریزی اصولی و به ویژه تهیه و اجرای طرح جامع گردشگری شهرستان کاشان با توسعه صنعت گردشگری و امکان جذب گردشگر در بخش مرکزی این شهرستان (شهر کاشان) می‌پردازد. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که با وجود آن که شهرستان کاشان و بخش مرکزی آن توانسته انبوه گردشگران تاریخی- فرهنگی را از لایه‌های متفاوت اقتصادی جامعه جذب نماید، اما همچنان با عدم توسعه صنعت گردشگری در منطقه رو به رو بوده و شهر، گرفتار ناپایداری‌های متعدد زیست محیطی و اکولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی از جمله اسکان غیر رسمی گردشگران است. عمده این ناپایداری‌ها ناشی از تعدد مراکز تصمیم‌گیری، گسستگی در مدیریت شهری و عدم مدیریت یکپارچه بین سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی و غیر دولتی تصمیم‌گیر در خصوص امور گردشگران و گردشگری و وجود برخی موازی کاری‌ها است، لذا ضروری است تا با تهیه و اجرای طرح جامع گردشگری شهرستان کاشان، نهادی فراسازمانی متشکل از کلیه سازمان‌ها و دستگاه‌های مسئول در امر مدیریت شهری تشکیل شود تا این نهاد فرادست بتواند برای برقراری یک ارتباط سازمان یافته اجزاء و کارکردهای گردشگری تاریخی- فرهنگی به نفع تقویت مدیریت یکپارچه گردشگری در راستای توسعه پایدار شهر و منطقه که جدای از کارکرد گردشگری نیست، فعالیت و تلاش نماید.

واژه‌های کلیدی: گردشگری تاریخی- فرهنگی، کاشان، گلابگیری، گردشگری پایدار، ساختار گردشگری، کارکرد گردشگری، مدیریت یکپارچه گردشگری، برنامه ریزی، خدمات گردشگری.

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مساله

شهر کاشان از دیرباز دیار آشنا و مقصد جهانگردان، تجار و بازرگانان، سفرنامه نویسان و طالبان علم بوده است. اما چه عامل یا عواملی باعث شده که این سرزمین از مواهب اقتصادی و فرهنگی توریسم که تبدیل به یکی از بخشهای اقتصادی و پردرآمد جهان شده است، بی بهره بماند؟ و از چه روشی می‌توان این صنعت نوپا و سودآور را در شهرستان توسعه داد؟ برای رسیدن به پاسخ سؤالات فوق شناخت امکانات، کاستی‌ها، انتظارات گردشگران و برنامه ریزی متناسب با شرایط اجتماعی، طبیعی و فرهنگی شهر کاشان ضرورت دارد. با توجه به جایگاه والای جغرافیایی، ارتباطی، فرهنگی و تاریخی این سرزمین

لازم است با استفاده از تمامی امکانات و قابلیت‌ها در جهت رفع محرومیت، ایجاد اشتغال و کسب درآمد از راههای مختلف اقدام شود. گسترش صنعت جهانگردی به عنوان صنعتی که با حوزه‌های مختلفی نظیر اقتصاد، کشاورزی، فرهنگ، محیط زیست و خدمات در تعامل است، دارای اهمیت فراوانی است و تجربیات سایر مناطق جهان نشان داده که توسعه آن در هر منطقه باعث رشد و پیشرفت اقتصادی اجتماعی آن ناحیه گردیده است، بنابراین می‌تواند به عنوان یکی از ابزارهای اصلی توسعه مورد توجه قرار گیرد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت

به دلیل آنکه بهره برداری از توانها و قابلیت‌های گردشگری در هر منطقه ای می‌تواند زمینه ای پویا و

ای درخور به عمل نیامده است، پژوهش حاضر، اهداف زیر را دنبال می‌کند:

- شناسایی و معرفی توانهای بالقوه و بالفعل گردشگری، به منظور استفاده از آنها در امر برنامه‌ریزی صنعت گردشگری شهر کاشان به عنوان یک منطقه مستعد.

- بررسی و شناخت وضعیت امکانات و تسهیلات گردشگری در مناطق توریستی شهر کاشان.

- تلاش در جهت ارائه راهکارهای مناسب برای گسترش گردشگری پایدار.

- شناخت گروه‌های مختلف گردشگری و بخش بندی بازار توریسم.

- بررسی میزان رضایت گردشگران از امکانات، تجهیزات و خدمات گردشگری مناطق توریستی شهر.

- بررسی اثرات این صنعت بر توسعه‌ی پایدار شهر.

۱-۴- پیشینه تحقیق

سیر و سفر و گردشگری پیشینه تاریخی وسیعی دارد اما مقوله گردشگری موضوعی است که امروزه به ویژه در قرن حاضر توجه صاحب نظران و برنامه‌ریزان را به خود معطوف داشته و به تدریج به مرحله فنی، اقتصادی و اجتماعی کنونی خود رسیده است. به طور کلی می‌توان گفت در طی سال‌های اخیر که مقوله گردشگری و تحقیقات وابسته به آن در مجامع بین‌المللی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است در ایران تحقیقات جامعی (چه در جوامع دانشگاهی و چه در مؤسسات تحقیقاتی و...) در این زمینه صورت نگرفته است و استان اصفهان و شهر کاشان نیز از این قاعده مستثنی نیستند؛ بنحوی در مورد

فعال برای توسعه آن منطقه فراهم نماید، تحلیل توانها و قابلیت‌های مزبور به گونه‌ای جغرافیایی، ضرورتی ویژه خواهد داشت. ضرورت و اهمیت انجام این تحقیق از آنجا ناشی می‌شود که شهرکاشان با داشتن ویژگیهای خاص برای توسعه گردشگری می‌تواند نقش خود را در زمینه‌های فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی با توجه به موقعیت جغرافیایی آن ایفا نماید. اما متأسفانه تاکنون این جاذبه‌های متنوع و ارزشمند معماری و انسانی کمتر مورد توجه، برنامه‌ریزی و استفاده قرار گرفته است. در صورتی که اگر بهایی بیشتر و جامع‌تر به گردشگر و گردشگری در این منطقه داده شود می‌تواند فواید زیر را در بر داشته باشد:

- جلوگیری از تخریب و انهدام پتانسیلهای گردشگری منطقه .

- افزایش درآمد اقتصادی ساکنین این منطقه.

- بالا رفتن فرهنگ عمومی مردم به دلیل ارتباط فرهنگی با گردشگران .

- تسریع در عمران شهری و پروژه‌های شهری با هدف و برنامه‌ای معین.

- جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه به سمت مرکز استان.

- شناخت جاذبه‌های گردشگری .

- شناخت توان‌ها، امکانات، نقاط ضعف و نقاط قوت گردشگری در منطقه .

۱-۳- اهداف

نظر به اینکه در زمینه گردشگری شهر کاشان، باوجود داشتن توانهای مناسب و گوناگون گردشگری، توسعه

برنامه ریزی گردشگری در شهر کاشان تحقیقات انجام شده بیشتر به صورت مونوگرافی، جغرافیای انسانی - اقتصادی بوده و کمتر به بحث گردشگری بخصوص با دید برنامه ریزی پرداخته شده است. در تحقیقات و پایان نامه‌های موجود در مورد مقوله گردشگری استان اصفهان و دیگر نقاط کشور کمتر به این موضوع پرداخته شده است. در زمینه برنامه ریزی گردشگری شهر کاشان نیز به طور مستقیم مطالعاتی صورت نگرفته است اما از میان مطالعات موجود که در زمینه برنامه ریزی ناحیه ای است می توان به موارد ذیر اشاره نمود:

نراقی (۱۳۴۵) در کتاب خود تحت عنوان «تاریخ اجتماعی کاشان»، شهر کاشان را از دیرباز به عنوان دیار آشنا و مقصد جهانگردان، تجار و بازرگانان، سفرنامه نویسان و طالبان علم معرفی می نماید. همچنین در اثر دیگر خود (۱۳۸۲) تحت نام «آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نظنز» از تعداد قابل توجه جاذبه‌های تاریخی در شهرستان کاشان یاد می کند و نتیجه گیری می کند که شهرستان کاشان از تاریخ و قدمت باستانی در کشور ایران برخوردار است. سلیمانی (۱۳۸۴) در پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان تحت عنوان «استراتژی ایجاد شهرهای جدید علمی - دانشگاهی در ایران با مورد مطالعاتی استان اصفهان - کاشان» اینگونه مطرح می سازد که منطقه اصفهان و بویژه شهر کاشان می تواند در تدوین استراتژی ایجاد شهرهای علمی - دانشگاهی قرار گیرد. دهدشتی شاهرخ (۱۳۸۵) در مقاله پژوهشی خود تحت عنوان «راهکارهای توسعه گردشگری در جمهوری اسلامی ایران» در نشریه فصلنامه مطالعات جهانگردی - شماره ۴، ضرورت

تدوین برنامه ریزی به منظور توسعه صنعت گردشگری را در نواحی که دارای امکانات و پتانسیل‌های مهم جذب گردشگر هستند، مطرح می سازد.

وفایی (۱۳۸۶) در پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان با عنوان «تحلیل فرآیند و شکل گیری فرم کالبدی بافت قدیم شهر کاشان» به مطالعه بافت شهر کاشان و نحوه شکل گیری آن می پردازد و نتیجه می گیرد که عدم تناسب شبکه دسترسی مناسب، کمبود امکانات، کیفیت بناها و مصالح مورد استفاده در ساخت بناها از جمله عوامل موثر در تغییر فرم و ریخت شناسی و تحولات کالبدی بافت قدیم شهر کاشان به شمار می روند. صباغ زاده (۱۳۸۸) در پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد با عنوان «بررسی آسیب دیدگی‌های ابنیه، معابر و خیابان‌ها در شهر کاشان حاصل از مشکلات ژئوتکنیکی» به مطالعه آثار عوامل زمین شناسی بر منطقه می پردازد و نتیجه می گیرد که عوامل زمین شناسی بر این آسیب دیدگی‌ها مؤثر بوده اند. کریم پور (۱۳۸۸) در پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان با عنوان «تحلیل جغرافیایی مسکن در شهر کاشان» به مطالعه جغرافیایی مسکن با دورنمای سال ۱۴۰۵ می پردازد و نتیجه می گیرد که تا افق سال ۱۴۰۵ جمعیت شهر افزایش چشمگیری یافته بنحوی نیاز شهر به کاربری‌های مسکونی غیر قابل اجتناب خواهد بود.

- سیدین، شکوه السادات (۱۳۶۸) نظر سیاحان درباره اصفهان، پایان نامه کارشناسی، گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان.

طور کلی می‌توان گفت که در انجام این پژوهش از روش‌های زیر بهره برده شده است. روش تحقیق این پژوهش ترکیبی است از روش‌های پیمایشی، تحلیلی و استقرایی و مراحل آن به ترتیب عبارتند:

- مشاهده: از آنجا که مهمترین اصل در جغرافیا، مشاهده است، در قسمتهای نسبتاً قابل توجهی از انجام این پژوهش از روش مشاهده استفاده شده، به ویژه آنکه جاذبه‌های گردشگری اساس این پایان‌نامه را تشکیل می‌دهند.

- جمع‌آوری اطلاعات و آمارهای موجود در زمینه گردشگری با مراجعه به کتب، اسناد و مدارک، سفرنامه‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقالات موجود در زمینه صنعت گردشگری.

- استفاده از پرسشنامه به منظور آشنایی نسبت به وضعیت توریسم منطقه و درک نارسایی‌های آن.

- بررسی تطبیقی مطالعات انجام شده قبلی با موضوع مورد نظر.

اکنون این سؤال در جریان تحقیق پیش می‌آید که محقق چه تعداد از افراد جامعه مورد مطالعه (جامعه آماری) را می‌تواند به عنوان نمونه تعیین کند یا به عبارتی حجم و تعداد افراد نمونه چند نفر باید باشد تا محقق بتواند با اطمینان خاطر نتایج حاصل و شاخص‌های محاسبه شده را به جامعه مورد مطالعه تعمیم دهد. بنابراین در این تحقیق حجم نمونه با استفاده از فرمول کوچران و با سطح اطمینان ۹۵/۵ درصد، تعداد ۱۳۸ نمونه محاسبه شده است که برای اطمینان بیشتر محقق ترجیح می‌دهد تعداد ۱۵۰ نمونه انتخاب نماید. روش توزیع پرسشنامه‌ها به صورت سهمیه‌ای است و از الگوی ترکیبی سازمان

- زیرکباش، دیبا (۱۳۷۷) بررسی جغرافیایی نقش توریسم فرهنگی در طرح جامع استان اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان، به راهنمایی دکتر غازی و دکتر بیک محمدی.

- خدائی، محمدحسین، (۱۳۸۴) اکوتوریسم و چشم‌اندازی گردشگری شهرستان ورزقان و نقش آن بر توسعه شهرستان و روستاهای تابعه (استان آذربایجان شرقی)، به راهنمایی علیرضا استعلاجی، به مشاوره پرویز کردوانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم.

۱-۵- سؤال‌های پژوهش

در راستای اهداف تحقیق، سؤال‌های زیر مدنظر است:

- آیا شهر کاشان از امکانات و پتانسیل کافی برای جذب گردشگر برخوردار است؟

- آیا برنامه ریزی توریسم و توسعه آن در شهر کاشان عامل پیشرفت گردشگری است؟

- آیا عدم توسعه صنعت گردشگری در منطقه ناشی از عدم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های آن بوده است؟

۱-۶- روش تحقیق و جمع‌آوری اطلاعات

وضعیت خاص موضوع جهانگردی در ایران و ابهامی که در کلیت سیاست‌گذاری و اجرای آن وجود دارد، منابع آماری را نیز از خود متأثر کرده است. در بسیاری موارد از قابلیت‌ها و امکانات موجود آمار و اطلاعات صحیح و قابل قبولی در دست نیست. به

سلسله مراتبی در چارچوب تقسیمات درون شهری تبعیت می‌کند.

گردشگری و توسعه پایدار را در شهرستان کاشان بررسی می‌نماید و به لحاظ محدوده جغرافیایی شامل شهر کاشان است

فرمول کوچران جهت محاسبه حجم نمونه

$$N = \frac{t^2 pq}{d^2} \div \left(1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right) \right)$$

$$P = 0.9$$

$$q = 0.1$$

$$t = 1.96$$

$$d = 0.05$$

$$N = 1500000$$

$$N = \frac{\frac{(1/96)^2 (0/9)(0/1)}{(0/05)^2}}{1 + \frac{1}{1500000} \left(\frac{(1/96)^2 (0/9)(0/1)}{(0/05)^2} \right)} = \frac{138/2976}{1 + \frac{1}{1500000} (137/2976)} = \frac{138/2976}{1/00009} = 138$$

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

۲-۱- تعریف گردشگری

گردشگری مجموع پدیده‌ها در ارتباطات ناشی از کنش متقابل میان گردشگران، سرمایه، دولتها و جوامع میزبان، دانشگاه‌ها وسازمان‌های غیردولتی، در فرایند جذب، حمل و نقل، پذیرایی و کنترل گردشگران و دیگر بازدیدکنندگان است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۶: ۱۲).

سازمان جهانی گردشگری (WTO) گردشگری را بدین گونه تعریف نموده است:

گردشگری شامل فعالیت‌هایی است که شخص و یا اشخاص با اقامت و یا عبور از محل زندگی به محل‌های خارج از محیط‌های روزمره خود برای گذران اوقات فراغت، تجارت و یا سایر اهداف در طول یک سال انجام می‌دهند (قره نژاد، ۱۳۸۶: ۳۲).

۲-۲- ساختار و کارکرد گردشگری

ساختار گردشگری مجموعه‌ای از امکانات، تسهیلات و قوانین، عناصر خدماتی (اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی، فروش و...)، حمل و نقل، شرکت‌ها و سازمان‌های گردشگری و... است که به همراه جاذبه‌ها به عنوان عوامل عرضه، سیستم گردشگری یک مکان را تشکیل داده و نیازهای گردشگران را در مقصد برآورده می‌سازند (گی، ۱۳۸۲: ۲۶۸). البته ویژگی‌های ساختار گردشگری هر مکان به نوبه خود از یک طرف متأثر از اهمیت، اعتبار، ماهیت، تنوع، نقش و کارکرد (تاریخی،

۱-۷- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

شاخص‌های به کار گرفته شده در این پژوهش، شامل شاخص‌های توسعه گردشگری (جاذبه‌ها، وضعیت امکانات و تسهیلات، زیرساخت‌ها و...) و همچنین ویژگی‌های جمعیت شناسی گردشگران (سن، طبقه اجتماعی، میزان درآمد، وضعیت تأهل، میزان رضایت و...) است.

۱-۸- محدوده و قلمرو پژوهش

پژوهش به لحاظ سال اجرا محدود به سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰ و به لحاظ موضوعی دو مقوله صنعت

محیطی و... و برون‌زا (جنگ‌تحمیلی و نبود امکانات مناسب زندگی در روستاها و بخش‌های شهرستان کاشان و...)، شهر کاشان جایگاهی ممتازی در سطح استان و کشور به دست آورده است؛ بنحوی که تعداد جمعیت شهر کاشان از سال ۱۳۵۵ (قبل از انقلاب اسلامی) نسبت به سال ۱۳۸۵ به تعداد ۲۵۳۷۳۱ نفر (مرکز آمار ایران) با نرخ رشد ۲/۱ درصد و نیز تعداد گردشگران آن طی سال‌های مذکور از حدود ۱۵۰۰۰۰ نفر به تعداد ۱۵۰۰۰۰۰ نفر (تعداد ۱۴۷۴۹۸۸ نفر گردشگر داخلی و ۲۵۰۱۲ نفر گردشگر خارجی) افزایش یافته (مطالعات میدانی و اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان کاشان، ۱۳۸۹) و از اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی گردشگری تا حدودی بهره‌مند شده است. البته از طرف دیگر شهر کاشان در دهه‌های اخیر و بالاخص در زمان اوج گردشگری منطقه (باستانی و گلابگیری) دچار ناپایداری‌های مختلف زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی از جمله اسکان غیر رسمی، مشکل آب شرب، آلودگی هوا، بزهکاری و... شده که در این راستا ضرورت ایجاد مدیریت یکپارچه از جمله راهکارهای موجود، برای دستیابی به توسعه پایدار شهر و منطقه است.

فرهنگی، مذهبی، تفریحی، تجاری و...) جاذبه‌های مکانی خود و از طرف دیگر متأثر از ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی (باورهای اعتقادی) و اقتصادی ساکنین محلی و گردشگران نیز است. همچنین کارکرد گردشگری یک شهر یا منطقه گردشگری، نسبت و سهمی است که در بخش عرضه (مقصد) در سیستم گردشگری در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و... دریافت می‌کند که باید هزینه-فایده آن برای دستیابی به توسعه پایدار مورد ارزیابی قرار گیرد (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۷۹: ۷۵-۷۳: Law, ۲۰۰۲).

۳- بحث اصلی

شهر کاشان در سده گذشته در پی تحولات ساختاری اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و اقدامات عمرانی دوران پس از انقلاب اسلامی تأسیسات، امکانات اقتصادی-رفاهی نسبتاً زیادی در آن تجمع یافت و زمینه‌های قطبی شدن آن فراهم گردید. امروز نیز با توجه به پیوند و رابطه عاطفی که میان مدیریت کلان استان اصفهان با مدیریت شهری کاشان ایجاد شده و نیز سایر عوامل درون‌زا (شهر عمده استان اصفهان، برخورداری نسبی از توان‌های

جدول شماره ۱: مقایسه تعداد جمعیت و گردشگران تاریخی- فرهنگی شهر کاشان در سال ۱۳۵۵ و ۱۳۸۵

| سال | تعداد جمعیت ثابت | | تعداد گردشگران (داخلی و خارجی) | |
|------|---------------------|-----|--------------------------------|--------------------|
| | تعداد | رشد | تعداد | رشد |
| ۱۳۵۵ | ۹۲۷۷۷ ^۱ | ۲/۱ | ۱۵۰۰۰۰ ^۳ | بالاتر از ۱۰۰ درصد |
| ۱۳۸۵ | ۲۵۳۷۳۱ ^۲ | | ۱۵۰۰۰۰۰ ^۳ | |

مأخذ: ۱ و ۲- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر کاشان، ۸۵-۱۳۵۵ ۳- اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و

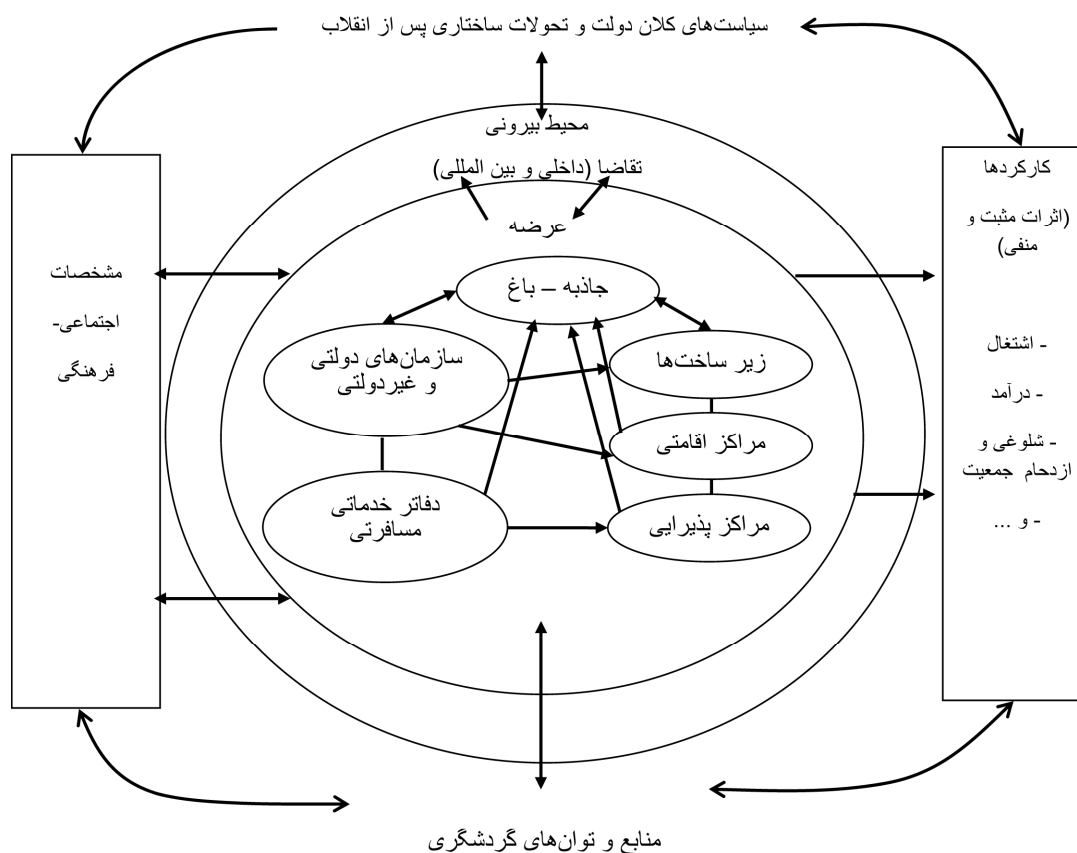
گردشگری شهرستان کاشان، ۱۳۸۹

کارکرد گردشگری شهر اثرات و منافع اقتصادی (اشتغال، درآمد، سرمایه و...) و فرهنگی - اجتماعی (رشد فرهنگ عمومی و...) نسبی را برای شهر و منطقه در بر داشته است؛ اگرچه هنوز با توجه به تنوع جاذبه‌ها و ظرفیت‌های گردشگری که در شهر و منطقه (مانند جاذبه‌های طبیعی - تفریحی، مذهبی و...) وجود دارد، نتوانسته بهره برداری مطلوب را در این زمینه داشته باشد. عناصر ساختار کنونی گردشگری شهر کاشان غالباً با یکدیگر دارای ارتباط یک سویه بوده و به باغ فین به عنوان بنیادی‌ترین جاذبه ی شهر منتهی می گردند، هر بخش (عنصر) اعم از باغ فین، سازمان‌های مرتبط مستقیم با گردشگری، حمل و نقل، واحدهای اقامتی، پذیرایی، آژانس‌ها، خدمات و... به صورت جداگانه به فعالیت گردشگری مشغول هستند. در این میان باغ فین، ضمن آن که سایر بخش‌های گردشگری شهر را تحت تأثیر کارکرد خود قرار داده با هیچ یک از عناصر ساختار گردشگری شهر تعامل دو سویه ندارد. البته سایر بخش‌های ساختار گردشگری شهر نیز کم و بیش چنین وضعیتی را داشته و در کل هر یک از بخش‌ها و عناصر ساختار گردشگری مذهبی - فرهنگی شهر نتوانسته چونان سیستمی پویا دارای ارتباط متقابل و دو سویه با همدیگر باشند (شکل ۳-۱).

۳-۱- ساختار و کارکرد گردشگری تاریخی -

فرهنگی شهر کاشان

در سطح شهر کاشان، بنیادی ترین جاذبه‌های گردشگری شهر و مجموعه ای از عناصر خدماتی، واحدهای اقامتی، پذیرایی، آژانس‌ها، حمل و نقل، سازمان‌ها و... تجمع یافته که ساختار (عناصر ثانویه) گردشگری مذهبی - فرهنگی کاشان را تشکیل داده و چشم انداز فرهنگی خاصی را بوجود آورده است. این ساختار متأثر از باورهای مذهبی - فرهنگی و مشخصه‌های اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی و گردشگران و ساکنان محلی در ارتباط متقابل با عوامل محیطی - مکانی شکل گرفته است. ساختار گردشگری شهر کاشان در دوران پس از انقلاب اسلامی به دنبال تحولات ساختاری کشور (فکری - فرهنگی، اقتصادی و...) از شکل تاریخی به شکل تاریخی - فرهنگی گرایش شدید پیدا کرده است؛ به طوری که ساختار کنونی گردشگری شهر به طور اندام وار در انطباق نسبی با تقاضا (تغییر در گرایش‌های گردشگران)، ضمن تنوع بخشیدن به ساختارهای خود (عناصر عرضه) و برخورداری از ویژگی‌های اختصاصی، کارکردهای گردشگری آن نیز از شکل کارکرد تاریخی محض به کارکرد گردشگری تاریخی - فرهنگی سوق یافته است. این تغییر در



شکل شماره ۱: الگوی فعلی سیستم گردشگری شهر کاشان

اصفهان به عنوان پایتخت فرهنگ و تمدن ایران اسلامی جهان اسلامی به شمار می‌آید. این جاذبه به جهت اهمیت و نقش تاریخی-فرهنگی خود ساختار و کارکرد گردشگری تاریخی-فرهنگی شهر و منطقه را تحت تأثیر کامل خود دارد.

در همین حال کاشان علاوه بر جاذبه بنیادین خود دارای جاذبه‌های گردشگری منحصر به فرد و متنوع با کارکردهای مختلفی است و چنانکه هر یک از آنها در فرآیند برنامه‌ریزی گردشگری قرار گیرند، می‌توانند اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و

با این حال با توجه به اهمیت شناسایی صحیح اجزای عرضه در پویایی سیستم گردشگری یک مکان (مؤمنی و صرافی، ۱۳۸۶: ۱۳)؛ در ادامه به تبیین عناصر ساختار و کارکرد گردشگری شهر کاشان می‌پردازیم:

۳-۱-۱- جاذبه‌های گردشگری شهر کاشان

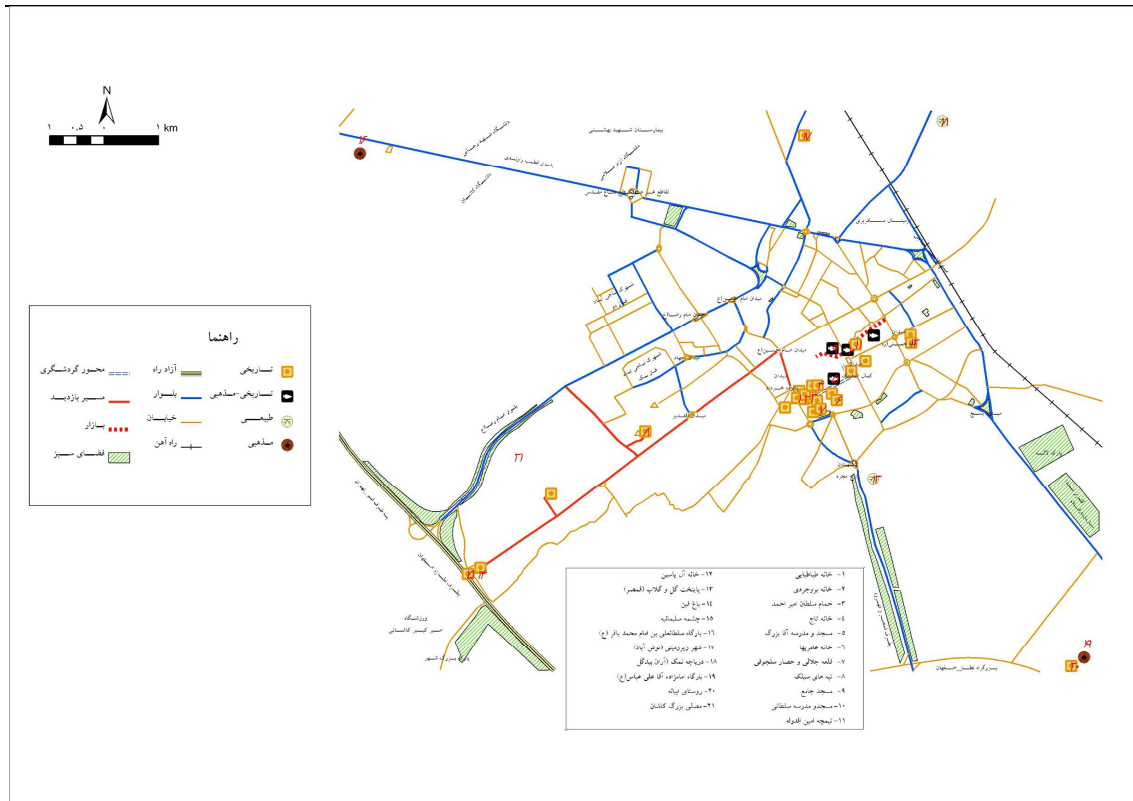
باغ فین یکی از جذاب‌ترین مکان‌های تاریخی است که جامع‌ترین، ارزشمندترین، بکرترین و زیباترین مجموعه‌های معماری ایران اسلامی و استان

اکولوژیکی فراوانی را برای شهر، منطقه و کشور (مانند افزایش اشتغال، درآمد، پایداری اقتصادی، پخش و توزیع گردشگران تاریخی- فرهنگی در سطح منطقه و افزایش ظرفیت پذیرش شهر و...) به همراه داشته باشد. بر اساس تحقیقات به عمل آمده و بهره‌گیری از الگوی گتنر (استفاده از پنج معیار کیفیت، اصالت، منحصر به فرد بودن، گسترش فعالیت و قدرت جذب) جاذبه‌های گردشگری کاشان را می‌توان بر اساس کارکردهای مختلف به صورت زیر طبقه‌بندی نمود (همان منبع: ۱۹):

جدول شماره ۲: تقسیم‌بندی انواع جاذبه‌های گردشگری کاشان بر اساس کارکرد

| کارکرد | جاذبه‌ها |
|------------------------|--|
| تاریخی- فرهنگی | باغ فین، تپه‌های سیلک، مدرسه آقا بزرگ، مدرسه امام حمینی (ره)، مجموعه خانه‌های تاریخی، آرامگاه محتشم کاشانی، قلعه جلالی و حصار سلجوقی، تیمچه امین الدوله، مسجد و میدان میرعماد (سنگ)، مسجد آقا بزرگ، مسجد جامع، مسجد و مدرسه سلطانی، کارگاه‌های هنرهای سنتی، مجموعه تاریخی بازار، خانه هنرمندان (خانه تاج)، مرکز صنایع دستی و هنرهای سنتی، نمایشگاه اشیای قدیمی حاجی مشکلی. |
| مذهبی- فرهنگی | مسجد میرعماد، مسجد جامع، بقعه امامزاده‌هارون بن موسی (ع) «پنجه شاه»، بقعه حبیب بن موسی (ع)، بقعه امامزاده (ع) «شاهزاده ابراهیم»، بقعه ابولولو، بقعه ملا محسن فیض. |
| مذهبی- فرهنگی و تاریخی | مسجد میرعماد، مسجد جامع، بقعه ابولولو، مدرسه آقا بزرگ، مدرسه امام حمینی (ره)، مسجد و میدان میرعماد (سنگ)، مسجد آقا بزرگ، مسجد و مدرسه سلطانی. |
| تاریخی- تفریحی | موزه و باغ فین، چشمه سلیمانیه. |
| فرهنگی- تفریحی | موزه و باغ فین، چشمه سلیمانیه، آرامگاه محتشم کاشانی، آثار سیاحتی خارج از شهر (قمصر و نیاسر). |
| طبیعی- تفریحی | آثار سیاحتی خارج از شهر (قمصر و نیاسر)، چشمه سلیمانیه، رصدخانه دانشگاه کاشان. |
| تجاری | مجموعه تاریخی بازار، میدان میرعماد (سنگ). |

مأخذ: مطالعات میدانی



نقشه شماره ۱- پراکندگی فضایی جاذبه‌های گردشگری شهر کاشان

مآخذ: نگارنده

سیاست‌گذاری، بازاریابی، نظارت بر آموزش گردشگری، نظارت بر واحدهای اقامتی (هتل‌ها، هتل آپارتمان‌ها، مهمان پذیرها، دفاتر خدمات مسافرتی و...) که از جمله ساختارهای گردشگری شهر است راعهده داراست. مدیریت بنیادی ترین جاذبه شهر (باغ فین) بر عهده این سازمان و اداره آن در شهرستان کاشان است. در همین حال نظارت بر عناصر ثانویه گردشگری شهر بر عهده این سازمان است و آن را مرتبط مستقیم با گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر نموده است. همچنین این سازمان، مدیریت مستقیم (هفتاد درصد) (مطالعات میدانی) جاذبه‌های گردشگری شهر مانند: تپه‌های سیلک، مسجد و میدان میرعماد، مسجد جامع، خانه‌های تاریخی، قلعه جلالی

۳-۱-۲- مدیریت و سازمان‌های مرتبط با گردشگری تاریخی- فرهنگی کاشان

بر اساس مطالعات به عمل آمده توسط نگارنده با استفاده از معیار گنتر از مجموع منابع گردشگری شهر، ۴۳ جاذبه قابلیت توسعه گردشگری را داشته اند که از این تعداد باغ فین بیشترین مدیریت را بر عهده داشته است.

۳-۱-۲-۱- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان

این سازمان در راستای وظایف اصلی خود که همانا مدیریت و توسعه گردشگری شهر و منطقه، حفظ و احیای آثار تاریخی و... است، مسئولیت

۳-۱-۲-۳- شهرداری کاشان

این دستگاه علاوه بر نظارت بر بافت قدیمی شهر که اهمیت حفاظتی دارد، در خصوص امور گردشگران و گردشگری شهر نیز اعمال مدیریت کرده و خدمات قابل توجهی را به گردشگران تاریخی- فرهنگی ارائه می‌دهد. شهرداری از مجموع جاذبه‌های گردشگری شهر مدیریت مستقیم هیچ یک از جاذبه‌ها را عهده دار نیست؛ در عین حال ارائه خدمات به گردشگران از طرف بخش فرهنگی، اجتماعی اعمال می‌گردد. این بخش در زمینه‌های خدمات و امور گردشگران، اداره مراکز اقامتی و رفاهی، اداره امور گردشگری اعمال وظیفه می‌کند. البته باید توجه داشت شهر کاشان در ایام اوج گردشگری خود (باستانی، فصل تابستان و گلابگیری) با انبوه عظیمی از گردشگران تاریخی- فرهنگی مواجه می‌شود؛ بنحوی که جمعیت حدود ۵۰۰ هزار نفری شهر تا حدود ۳ میلیون نفر افزایش پیدا می‌کند و شهر با ناپایداری متعدد زیست محیطی، کمبود مسکن، اختلال در ارائه خدمات به شهروندان، قطعی آب، ترافیک و محدودیت‌های ترددی، سد معبر خیابان‌ها، افزایش جرم و... مواجه می‌گردد که عملاً شهرداری کانون پاسخگویی به این ناپایداری‌هاست. متأسفانه این دستگاه با وجود اینکه وظیفه قانونی خود را در این خصوص به درستی انجام نمی‌دهد بنحوی که ۴-۳ سالی است که دیگر از جشنواره‌های گلاب‌گیری در منطقه- فقط به دلیل عدم مدیریت صحیح و اصولی بر شهر و ازدحام جمعیت خبری نیست، شهرداری کاشان عملاً در راستای اجرای وظایف سازمانی خود و تفکیک سازمان‌های اجرایی

و حصار سلجوقی، تیمچه امین الدوله، مدرسه‌های تاریخی و کارگاه‌های سنتی را عهده دار است. شایان ذکر است اقامت بومی، ارائه غذاهای محلی و تورگردانی بومی از مهم‌ترین اهداف اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان کاشان بوده است. این حوزه برای گردشگران برنامه‌های دیدار از کارگاه‌های شعربافی، زیلو بافی، رنگرزی، پیاده روی در کاشان و دوچرخه سواری در داخل بافت قدیمی شهر را در نظر می‌گیرد.

۳-۱-۲-۲- اداره کل اوقاف و امور خیریه استان اصفهان

این اداره به جهت مدیریت مستقیم بر ۵ جاذبه شهر کاشان (بقعه امامزاده‌ها، بن موسی (ع) «پنجه شاه»، بقعه حبیب بن موسی (ع)، بقعه امامزاده (ع) «شاهزاده ابراهیم»، بقعه ابولولو، بقعه طاهر و منصور)، نظارت بر مساجد و حسینیه‌ها و نیز انجام فعالیت‌های عمرانی همانند ساخت راه و زائر سرا، ایجاد بازار، اشتغال در پیرامون جاذبه‌های مذهبی- فرهنگی منطقه و نظایر آن به طور مستقیم با گردشگری مذهبی شهر و منطقه ارتباط داشته است. این سازمان توانسته در طول سال حدود ۵۰۰ هزار گردشگر مذهبی- فرهنگی را در بقای متبرکه که تولید آن را عهده دار است، جذب نماید (مطالعات میدانی و یک منبع آگاه اداره کل اوقاف و امور خیریه استان اصفهان، ۱۳۸۹).

قرار دهیم، مشاهده خواهیم کرد که مسافران زمینی از طریق اتوبوس رانی و مینی بوس رانی رشد قابل توجهی داشته است (مطالعات میدانی و اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان کاشان، ۱۳۸۹).

۳-۱-۴- واحدهای اقامتی و پذیرایی

تأسیسات و امکانات هتل داری و پذیرایی از جمله عناصر ثانویه سیستم گردشگری (عوامل عرضه) هستند که می‌توانند نقش مؤثری را در توسعه گردشگری بر عهده داشته باشند (مؤمنی و صرافی، ۲۳: ۱۳۸۶). بر اساس مطالعات به عمل آمده، واحدهای اقامتی شهر کاشان ضمن برخورداری از تنوع (هتل‌ها، هتل آپارتمان‌ها، مهمان پذیرها، خانه‌های اجاره‌ای، کمپ‌ها و...)، بیشترین تقاضاها را واحدهای اقامتی ارزان قیمت، دارای ظرفیت دسته جمعی با امکانات پخت و پز، نزدیکی به مرکز شهر، استقرار در مسیر راه‌های اصلی منتهی به پایانه مسافری و... دارا می‌باشند.

تحلیل مکانی انجام گرفته با استفاده از (ARC GIS) بیانگر آن است که واحدهای اقامتی مانند: هتل‌ها، هتل آپارتمان‌ها، مهمان پذیرها و منازل اجاره‌ای در شعاع مرکز شهر و بازار شهر کاشان استقرار یافته‌اند.

در شهر ناکام مانده است. گفتنی است؛ واگذاری حریم مجموعه تپه‌های تاریخی سیلک به سوداگران گواهی بر این ادعاست (مطالعات میدانی و مصاحبه نگارنده با مردم منطقه و جمعی از مقامات شهرستان).

۳-۱-۲-۴- سازمان آموزش و پرورش استان

اصفهان

این سازمان در خصوص امور گردشگری شهر نیز اعمال مدیریت کرده و خدمات قابل توجهی را به گردشگران تاریخی- فرهنگی ارائه می‌دهد. یکی از اینگونه خدمات، ارائه تسهیلات اقامتی ارزان قیمت به گردشگران بوده است.

۳-۱-۳- حمل و نقل

۳-۱-۳-۱- حمل و نقل شهری

در حال حاضر سیستم حمل و نقل درون شهری کاشان، مشابه اغلب شهرستان‌های بزرگ اصفهان بوده و بر دو ناوگان اتوبوسرانی (۳۵ دستگاه) و تاکسیرانی (۳۵۲ دستگاه) استوار است. سازمان اتوبوسرانی کاشان برای رفاه حال گردشگران، تعداد ۲ خط که ابتدا و یا انتهای آن‌ها منتهی به باغ فین می‌گردد، دایر نموده است (سازمان اتوبوسرانی و تاکسیرانی شهرداری کاشان، ۱۳۸۹).

۳-۱-۳-۲- حمل و نقل برون شهری

اگر مجموع مسافران زمینی (قطار، مینی بوس و اتوبوس‌های عمومی) ورودی شهر به کاشان را در یک نگاه کلی، بر اساس آمار سال ۱۳۸۹ مورد بررسی

جدول شماره ۳: مشخصات کلی واحدهای اقامتی شهر کاشان - سال ۱۳۸۹

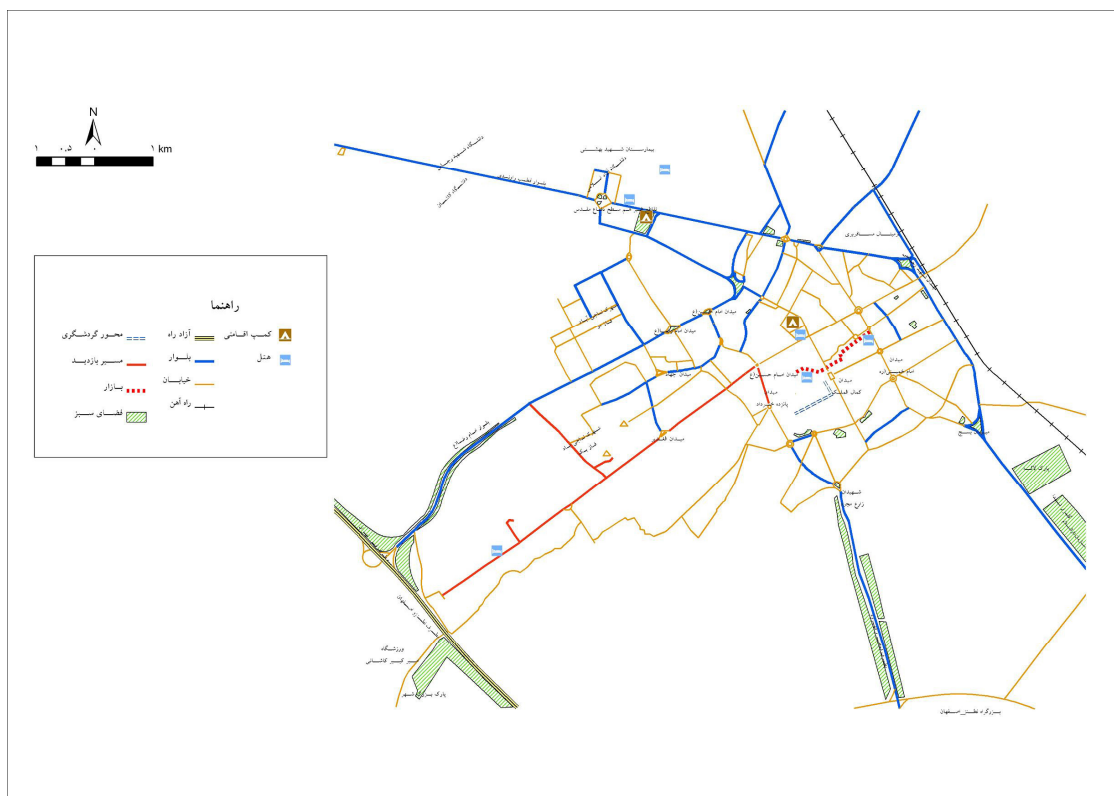
| واحدهای اقامتی | تعداد | تعداد اتاق و سوئیت | تعداد تخت |
|-----------------------|-------|--------------------|-----------|
| هتل‌ها | ۴ | ۸۰ | ۴۰۲ |
| هتل آپارتمان‌ها | ۲ | ۱۵ | ۶۰ |
| مهمان پذیرها | ۵ | ۱۲ | ۲۶ |
| مدرسه | ۲۱ | ۲۱۰ | - |
| حسینه و مساجد | ۴۰ | - | - |
| منازل شخصی (اجاره ای) | ۱۰۰ | ۳۰۰ | - |
| کمپ اقامتی | ۲ | - | - |

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان، ۱۳۸۹

۳-۱-۵- دفاتر خدمات مسافرتی (آژانس‌های مسافرتی)

پراکندگی فضایی آژانس‌های مسافرتی کاشان گرایش به طرف هیچ کدام از جاذبه‌های بنیادین شهر، محل‌های اقامت و تردد گردشگران ندارد. بر اساس آمار و اطلاعات اخذ شده از سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان کاشان، تعداد ۱۴ واحد دفتر خدمات مسافرتی در شهر کاشان تا پایان سال ۱۳۸۸ فعالیت داشته که از این تعداد بیشترین نسبت آنها (۷۰ درصد) یا ۱۱ واحد، فقط دارای مجوز تورگردانی زیر نظر سازمان میراث فرهنگی بوده و بقیه با نسبت کمتر دارای مجوزهای مختلف از سازمان‌های گوناگون بوده اند؛ بنحوی که بخشی زیر نظر سازمان هواپیمایی کشور، فروش بلیط هواپیما، بخشی دیگر نیز زیر نظر سازمان حج و امور خیریه، برگزار کنندگان سفرهای زیارتی (به مکه، کربلا، سوریه و...) فعالیت داشته اند. به نظر می‌رسد تعدد مراکز مدیریتی، ضمن انجام موازی کاری، سبب سرگردانی و به هدر رفتن سرمایه و نیروی انسانی و... در این زمینه شده است (مطالعات کتابخانه ای).

بر اساس آمار و اطلاعات اخذ شده از اتحادیه رستوران داران شهر اصفهان تا پایان سال ۱۳۸۹، تعداد ۱۳ واحد پذیرایی در سطح شهر کاشان فعالیت داشته است (اتحادیه رستوران داران، ۱۳۸۹). کارکرد این واحدها، بیشتر (۹۷ درصد) نقش پذیرایی داشته و بقیه کارکرد آشپزخانه ای دارند. قیمت غذاها در شهر کاشان با وجود نقش گردشگری آن در باستانی و فصل تابستان و ایام گلابگیری نسبت به شهرستان‌های دیگر استان کمتر است. پایین بودن هزینه پذیرایی و خوراک را می‌توان پایین بودن دستمزد نیروی انسانی کم تخصص جستجو کرد. پراکندگی فضایی رستوران‌های شهر کاشان در انطباق با بخش‌های جاذبه‌های گردشگری شهر است. در واقع واحدهای پذیرایی (رستوران‌ها) علاوه بر واحدهای اقامتی (هتل‌ها و هتل آپارتمان‌های دارای رستوران) بیشتر نیازهای پذیرایی گردشگران تاریخی- فرهنگی شهر کاشان را برآورده می‌نمایند. همچنین برای گردشگرانی که در منازل شخصی- اجاره ای اقامت می‌نمایند و برای وسایل آشپزی وجود دارد.



نقشه شماره ۲- پراکندگی فضایی اماکن اقامتی شهر کاشان

مآخذ: نگارنده

تاریخی- فرهنگی شهر کاشان به عنوان مشتری و متقاضیان بازار گردشگری شهر با توجه به تغییر مداوم ذائقه و گرایش‌های گردشگران (انطباق عرضه با تقاضا) برای پویایی سیستم گردشگری شهر اجتناب ناپذیر است و می‌تواند اثرات ارزنده‌ای را برای برنامه‌ریزی شهر و هدایت سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و دولتی در زمینه‌های مختلف ساخت و سازهای خاص گردشگری شهر (اعم از واحدهای اقامتی، پذیرایی و دیگر خدمات) در پی داشته باشد. بر اساس تحقیقات به عمل آمده تعداد گردشگران تاریخی- فرهنگی وارد شده به شهر کاشان در سال ۱۳۸۹ برابر با ۱۵۰۰۰۰۰ نفر بوده که از این تعداد

۲-۳- ساختار اجتماعی- فرهنگی گردشگران

تاریخی- فرهنگی شهر کاشان

ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گردشگران شهر کاشان از یک طرف در تعامل با عوامل محیط گردشگری شهر (اعم از محیط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و... ملی و بین‌المللی گردشگران از سراسر جهان و حوزه ایران اسلامی) و از طرف دیگر متأثر از ساختار و عوامل داخلی سیستم گردشگری شهر (اعم از ساختار اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی ساکنین محلی «مجاوران کاشانی» و ساختار مکانی جاذبه) شکل گرفته است. شناخت وضعیت مستمر ساختار جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی گردشگران

نظر می‌رسد این مساله ناشی از بهبود وضعیت زیرساخت‌ها در منطقه، تبلیغات آگاهی دهنده از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور و استان اصفهان طی سال‌های اخیر و سیاست‌های تشویقی دولت جمهوری اسلامی مبنی بر ورود بسته سفر و گردشگری به سبد خانوارهای ایرانی باشد.

۱۴۷۴۹۸۸ نفر (۹۸/۳۳ درصد) را گردشگران داخلی و تعداد ۲۵۰۱۲ نفر (۱/۳۳ درصد) را گردشگران خارجی تاریخی- فرهنگی تشکیل می‌دهند (مطالعات میدانی- اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان کاشان، ۱۳۸۹).

مقایسه این نسبت در سال‌های اخیر حکایت از رشد فزاینده گردشگران داخلی و خارجی دارد. به

جدول شماره ۴: تعداد گردشگران تاریخی- فرهنگی داخلی و خارجی شهر کاشان ۱۳۸۹-۱۳۸۴

| سال | تعداد گردشگران | | | درصد رشد سالانه | |
|------|----------------|---------|-------|-----------------|-------|
| | جمع کل | داخلی | خارجی | داخلی | خارجی |
| ۱۳۸۴ | ۷۹۹۰۱۴ | ۷۸۳۹۰۱ | ۱۵۱۱۳ | ۹ | ۷ |
| ۱۳۸۵ | ۸۰۵۱۲۰ | ۷۸۸۶۲۰ | ۱۶۵۰۰ | ۱۰ | ۳ |
| ۱۳۸۶ | ۱۰۰۰۱۲۰ | ۹۸۲۱۱۹ | ۱۸۰۰۱ | ۲۱ | ۶ |
| ۱۳۸۷ | ۹۹۴۷۱۰ | ۹۷۶۵۱۰ | ۱۸۲۰۰ | -۵ | ۱ |
| ۱۳۸۸ | ۱۲۰۰۰۰۰ | ۱۱۷۸۴۱۳ | ۲۱۵۸۷ | ۱۱ | ۸ |
| ۱۳۸۹ | ۱۵۰۰۰۰۰ | ۱۴۷۴۹۸۸ | ۲۵۰۱۲ | ۱۳ | ۱۱ |

مأخذ: مطالعات میدانی- اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان کاشان، ۱۳۸۹

اهداف عمده مسافرت خود را تاریخی- فرهنگی عنوان نموده اند. شهر کاشان در فصل بهار (باستانی و گلابگیری) بیشترین حجم گردشگران (۶۳ درصد داخلی و ۵۱ درصد خارجی) را داشته که این روند طی فصل‌های مختلف سال تعدیل جزئی می‌یابد. عوامل مؤثر در انتخاب زمان برای گردشگران داخلی به ترتیب شامل، ۸۵ درصد استفاده از تعطیلات سالیانه و ۱۵ درصد تعطیلات آخر هفته است. این نسبت به برای گردشگران خارجی ۱۰۰ درصد استفاده از تعطیلات سالیانه بوده است. نحوه مسافرت ۷۸ درصد از گردشگران داخلی خانوادگی، ۱۳ درصد

بر اساس یافته‌های تحقیق (مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای)، ساختار اجتماعی- فرهنگی گردشگران تاریخی- فرهنگی شهر کاشان- همانطور که در بخش تجزیه تحلیل پرسشنامه اشاره شد به طور خلاصه به شرح زیر بوده است:

اهداف عمده گردشگران داخلی به ترتیب ۲۹ درصد تاریخی، ۶۵ درصد فقط تفریحی و ۶ درصد سایر بوده؛ از طرف دیگر عمده اهداف گردشگران خارجی ۴۳ درصد فقط تاریخی و ۴۶ درصد گردشگری فرهنگی بوده است؛ بنابراین ۹۴ درصد از گردشگران داخلی و ۸۹ درصد از گردشگران خارجی

استان‌های اصفهان، تهران و کرمان بیشترین حجم تقاضای گردشگری را در میان استان‌های کشور داشته و عمده گردشگران خارجی (۵۸ درصد) از حوزه اروپا و دریای مدیترانه (به ویژه آلمان ۳۴ درصد، هلند ۱۱ درصد، فرانسه ۸ درصد و پرتغال ۵ درصد) و بقیه از کشورهای حوزه خاورمیانه، آسیای جنوبی، آسیای شرقی و آفریقا بوده اند (مطالعات میدانی پژوهشگر- مصاحبه با گردشگران خارجی، ۱۳۸۹).

۳-۳- کارکردهای مؤثر گردشگری بر رشد و توسعه فضایی شهر کاشان

رشد و توسعه فضایی شهر کاشان تا قبل از سال ۱۳۵۷ (ه.ش) متأثر از کارکرد تاریخی- زیارتی آن، محدود به پیرامون باغ فین و مجموعه خانه‌های تاریخی و امام زاده‌ها بوده است. اما در سه دهه اخیر به دنبال تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهانی که با تفاوت‌ها و اشتراکاتی بر شهرهای جهان و ایران حادث شده، شهر کاشان نیز از این تحولات به دور نبوده و تغییرات زیادی در ساختار و کارکرد این شهر پدیدار شده است. این تغییرات پس از انقلاب اسلامی به دنبال تحولات ساختار سیاسی- فرهنگی کشور و استان اصفهان به شکل جدیدی، شدت چشمگیری پیدا کرده است. در واقع در این دوره پیوند حاکمیت با صنعت و کشاورزی (وجود مزارع گل محمدی در دو بخش قمصر و نیاسر) موجب ارتباط تجاری حکومت با

انفرادی و بقیه ذکر نشده است. این نسبت برای گردشگران خارجی ۹۰ درصد دسته جمعی، ۷ درصد خانوادگی و ۳ درصد انفرادی بوده است. محل اقامت گردشگران داخلی ۳۰ درصد مدارس، ۲۶ درصد هتل، ۲۱ درصد منزل دوستان و آشنایان، ۸ درصد پارک و فضای باز، ۷/۳ مسافرخانه و ۵/۳ درصد کمپ اقامتی بوده است. این نسبت برای گردشگران خارجی ۹۴ درصد هتل و بقیه میهمان پذیر بوده است. میانگین مدت اقامت گردشگران داخلی ۴ شبانه روز و خارجی ۳ شبانه روز بوده است. نسبت جنسی در بین گردشگران داخلی ۵۶ درصد به نفع مردان و برای گردشگران خارجی ۶۳ درصد بوده است. وضعیت تأهل گردشگران داخلی ۷۱ درصد متأهل و ۲۹ درصد مجرد ذکر شده است. این نسبت در بین گردشگران خارجی ۵۹ درصد متأهل و بقیه مجرد ذکر شده است. وضعیت سواد برای گردشگران داخلی ۲۱/۳ درصد زیر دیپلم، ۳۹ درصد دیپلم، ۲۳ درصد کارشناسی، ۱۳ درصد بالاتر از کارشناسی و ۳ درصد کلاسیک و حوزوی بوده است. این نسبت برای گردشگران خارجی به ترتیب ۳۸ درصد، ۴۲ درصد، ۱۷ درصد و ۳ درصد بوده است. وضعیت اشتغال گردشگران برای گردشگران داخلی: ۷۵ درصد خدمات دولتی، ۱۰ درصد صنعت و تجارت و بقیه بیکار ذکر شده است و این نسبت برای گردشگران خارجی به ترتیب ۵۸ درصد، ۴۲ درصد و ۰ درصد بوده است.

شده تا این شهر به عنوان یکی از شهرهای مهم گردشگری تاریخی- فرهنگی ایران و جهان مطرح شود. اگر چه این رشد و توسعه به جهت اهمیت تاریخی- فرهنگی، جایگاه ملی و بین المللی کاشان را ارتقاء داده، اما رشد و توسعه ی کنونی شهر را می توان همانند مرحله ای از رشد کلان شهرها دانست که پس از آنکه قادر به رشد پیوسته نبوده، گرایش به انتشار جمعیت و فعالیت در پیرامون خود به صورت ناپیوسته داشته و با مسایلی مانند پراکنش بی رویه جمعیت، تخریب منابع طبیعی و تهدید کیفیت محیط زیست، افزایش فقر شهری و گسترش حاشیه نشینی، کمبود خدمات شهری و... مواجه کرده است.

۳-۴- اثرات و کارکردهای گردشگری بر شهر کاشان

الگوواره توسعه پایدار افزون بر بعد بوم شناسانه به ابعاد اجتماعی- اقتصادی نیز توجه دارد(مؤمنی و صرافی، ۱۳۸۶: ۳۱). بر اساس گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر کاشان، اثرات مثبت و منفی را این صنعت در بخش‌ها و زیر سیستم‌های مختلف شهر از جمله اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و کالبدی ایجاد کرده است. بررسی این اثرات در هماهنگی با مفهوم توسعه پایدار شهر و گردشگری از اهمیت خاصی برخوردار است. برجسته ترین کارکردهای مثبت اقتصادی گردشگری تاریخی- فرهنگی در شهر کاشان در زمینه اشتغال، درآمد و تحصیل ارز بوده

شهر کاشان و گردشگری تاریخی- فرهنگی شده است. این پیوند تجاری به قدری شدید بوده که موجب گرایش کارکرد شهر از پایه تاریخی(تک انگیزه ای) به طرف گردشگری تاریخی- فرهنگی(چند انگیزه ای با اولویت تاریخی) شده است. به عبارت دیگر کارکرد گردشگری شهر در دهه‌های اخیر از شکل تاریخی- زیارتی به طرف گردشگری تاریخی- فرهنگی و سایر گردشگری‌ها(طبیعی- تفریحی، تجاری و...) گرایش پیدا کرده است. رشد و توسعه فضایی شهر نیز به نسبت از همین گرایش پیروی کرده و از نقش پذیری انحصاری از جاذبه‌های تاریخی- فرهنگی شهر به طرف جاذبه‌های طبیعی- تفریحی و مناطق ییلاقی شهر گرایش شدید پیدا کرده است. بنحوی که از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۸۵ جمعیت آن از ۹۲۷۷۷ نفر به ۲۵۳۷۳۱ نفر، تعداد گردشگران تاریخی- فرهنگی(داخلی و خارجی) از تعداد ۱۵۰۰۰۰۰ به ۱۵۰۰۰۰۰ نفر و نیز وسعت آن از مساحت تقریبی ۶۶۰/۴ هکتار به ۸۶۸۰ هکتار(مطالعات میدانی) افزایش پیدا کرده است. اقتصاد شهر کاشان هم اکنون در اقتصاد کلان شهر اصفهان ادغام شده و نقش مرکز- پیرامون را با سایر بخش‌ها در شهرستان کاشان ایفا می نماید. شهر کاشان امروز با صادرات عرقیات گل محمدی و گلبرگ خشک آن به کشورهای اروپایی و خاورمیانه و آسیا حتی می توان گفت اقتصاد آن در اقتصاد منطقه ای کشور ایران و پیرامون نیز ادغام گردیده است. این رویداد موجب

(بهار ۱۳۸۶ همزمان با اجرای اولین جشنواره گل و گلاب کاشان) از طرف شرکت آب و فاضلاب کاشان بوده است که دلیل آن افزایش میزان مصرف آب در زمان اوج گردشگری عنوان گردیده است.

۲- به نظر نمی‌رسد بین تعداد روزهای وضعیت هشدار و اضطراری اعلام شده توسط مردم محلی و برخی مسئولان منطقه (اداره کل حفاظت محیط زیست استان اصفهان در این خصوص اظهار بی‌اطلاعی کرد- مطالعات میدانی) با گردشگران ورودی به شهر ارتباطی وجود داشته باشد (بهار ۱۳۸۶ همزمان با اجرای اولین جشنواره گل و گلاب کاشان). شواهد امر حکایت از عوامل تأثیر گذار دیگری همچون وارونگی هوا در روزهای سرد سال، رطوبت، باد و... بر روی میزان آلودگی هوای شهر دارد. به عبارتی دیگر میزان آلودگی هوا در فصل سرد سال که تعداد گردشگران کمتر است، نسبت به میزان آلودگی هوا در فصل گرم سال که تعداد گردشگران افزایش می‌یابند، بیشتر است.

۳- تعداد گردشگران با میزان حجم زباله در سطح شهر و نیز منطقه فین و بخش قمصر در طول ماههای مختلف سال و به خصوص اوج گردشگری در ارتباط کامل می‌باشد (مطالعات میدانی - مشاهده).

۴- برای بررسی ناپایداری‌های اجتماعی- فرهنگی برخاسته از گردشگری تاریخی- فرهنگی، زمینه‌های مختلف بزهکاری و جرم و جنایت مانند انواع سرقت، مواد مخدر، قتل و تصادفات نشان می‌دهد که به غیر از ارتباط مستقیم و معنی دار بین

است؛ بنحوی که بر اساس سرشماری کارگاهی سال ۱۳۸۱ حدود ۵۲ درصد از شاغلین کارگاهی شهر در فعالیت‌های گردشگری اشتغال داشته‌اند (معاونت اجرایی استانداری اصفهان، ۱۳۸۳). البته تعداد مشاغل غیر رسمی و غیر مستقیم گردشگری شهر نیز با توجه به جمعیت افزون گردشگران بسیار بیشتر از این برآورد می‌گردد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان کاشان، ۱۳۸۵). متأسفانه در جریان این پژوهش، هیچ‌گونه اطلاعاتی در خصوص میزان درآمد ریالی گردشگران داخلی و درآمد ارزی که گردشگران خارجی وارد اقتصاد شهر نموده‌اند یافت نشد.

گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر، جدای از کارکردهای مثبت اقتصادی، زیست محیطی (عمران و زیبا سازی بعضی از مناطق گردشگری شهر) و... که در شهر و منطقه ایجاد کرده، اثرات منفی و ناپایداری‌هایی نیز برای شهر در پی داشته است (اوج گردشگری منطقه: باستانی و گلاب گیری). بررسی ناپایداری‌های اکولوژیک و زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی منتج از گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر کاشان، میزان مصرف آب شرب، آلودگی هوا (تعداد روزهای وضعیت هشدار و اضطراری)، میزان حجم زباله، میزان جرایم مختلف شهر با تعداد و حجم گردشگران وارد شده به شهر، نشان می‌دهد (محبوب فر، ۱۳۸۸: ۱۱۵):

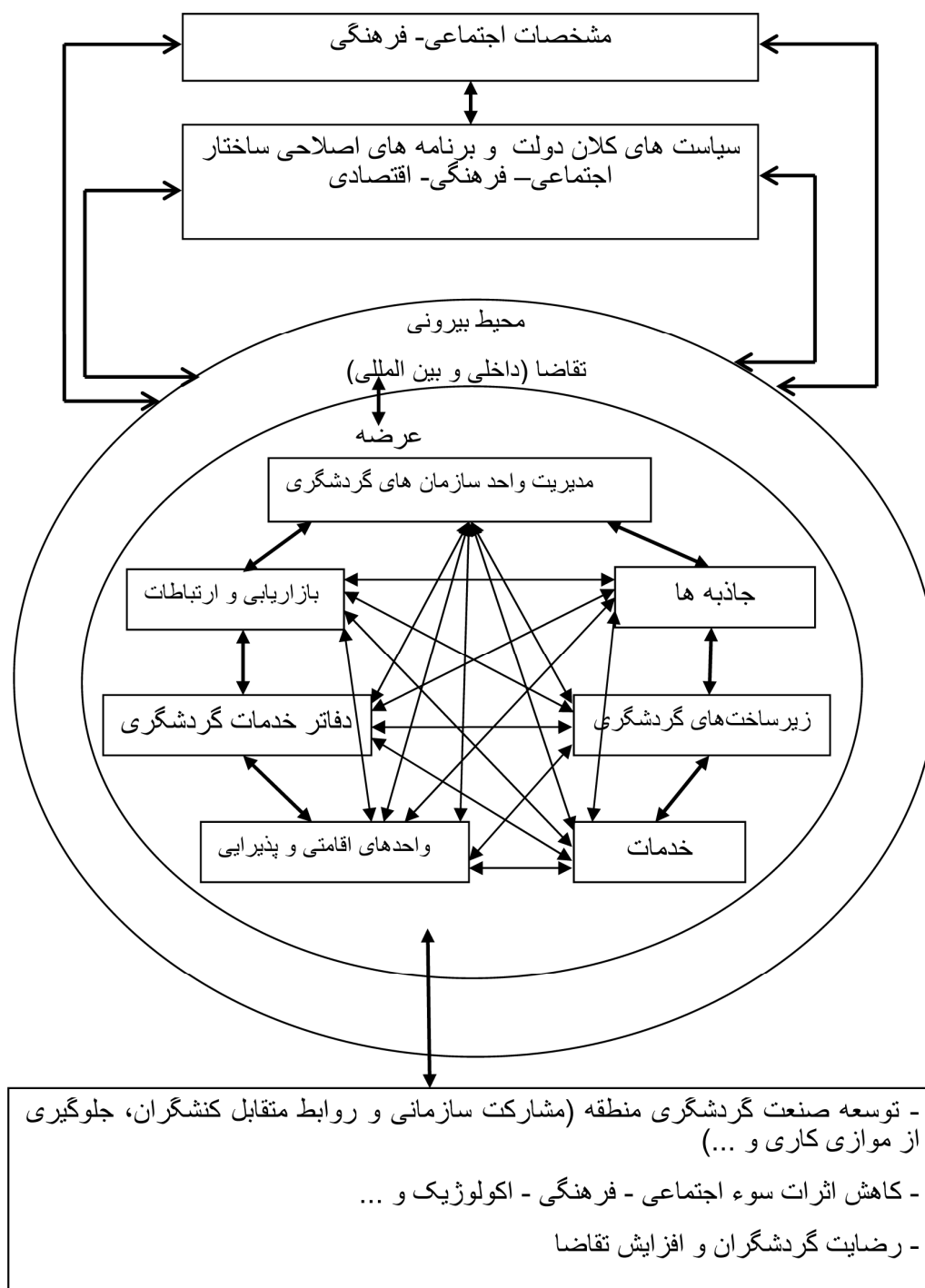
۱- در واقع دلیل قطع و کم شدن فشار آب در مناطق شهر کاشان و باغ شهرهای نیاسر و قمصر

گلاب را از سال ۱۳۸۸ به این سو را در پی داشته است.

۶- حجم قابل توجه اسکان غیر رسمی و اقتصاد غیر رسمی که با همدیگر رابطه علت و معلولی دارند، بر اثر تحولات ساختاری و کارکردی شهر در سده اخیر ظاهر شده که پس از انقلاب اسلامی شدت بیشتری یافته است. همین منجر به تغییر کارکرد شهر از شکل تاریخی- زیارتی به سمت گردشگری تاریخی- فرهنگی شده و شهر با انبوهی از گردشگران و مهاجران روستایی مواجه شده است. البته ساختار اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی منطقه و سیاست‌های اقتصادی دولت نیز مزید بر آن گردیده و شهر قطبی شده و حجم قابل توجهی از مهاجرین روستایی (جمعیت) را در حاشیه خود و در اقتصاد غیر رسمی با توجه به قابلیت اشتغال زایی بالایی که در بخش گردشگری وجود دارد، جذب نموده است. به هر حال ناپایداری‌های زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی شهر از جمله معضلات کارکرد گردشگری هستند که باید با برنامه ریزی، مدیریت و بهره جویی از مشارکت‌های مردمی و... به رفع آن اقدام کرد.

حجم گردشگران ورودی به شهر با میزان سرقت، سایر متغیرها حاکی از عدم ارتباط را نشان می‌دهد (مطالعات میدانی- مشاهده و مصاحبه با مردم منطقه).

۵- متأسفانه در جریان این تحقیق مشخص شد که پراکندگی قابل توجه گردشگران به همراه مردم محلی در معابر، خیابان‌ها و مراکز خدماتی، ازدحام غیر قابل باور جمعیت گردشگران در کانون‌های گردشگری منطقه و مزارع گل محمدی دو بخش نیاسر و قمصر و سردرگمی گردشگران داخلی و تا حدودی گردشگران خارجی برای اسکان و اقامت در منطقه در درجه نخست اهمیت متوجه شهرداری کاشان به دلیل عدم پیش بینی‌های لازم جهت اسکان رسمی گردشگران و قصور و تعلل این دستگاه در مدیریت شهری و در مرتبه بعدی متوجه اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری استان اصفهان و اداره آن در شهرستان کاشان بوده است (مطالعات میدانی- بهار ۱۳۸۷-۱۳۸۶)؛ گفتنی است: همین مساله موجب اسکان غیر رسمی گردشگران در منطقه طی همان سال بوده که عدم برگزاری جشنواره گل و



شکل شماره ۲: الگوی پیشنهادی سیستم گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر کاشان

۴- نتیجه گیری و پیشنهادات

ساختار گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر کاشان ریشه در اعتقادات و باورهای فرهنگی مردم دارد و کارکردهای آن گردشگران را به خود جلب کرده است. این نوع از گردشگری فراتر از وابستگی به اوقات فراغت (فصل بهار و تابستان و عید نوروز یا باستانی) به ایام خاص مذهبی و نوع فرهنگ حاکم بر مردم منطقه نیز وابسته بوده و حوزه نفوذش سراسر جهان را فرا گرفته است. نقش و کارکرد هر یک از ساختارهای گردشگری شهر کاشان به عنوان جزئی از سیستم گردشگری شهر، متأثر و در ارتباط با بنیادی ترین جاذبه (باغ فین) است و کلیت گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر را پدیدار ساخته است. سیستم کنونی گردشگری شهر ضمن آن که منافع و کارکردهای مثبتی را در زمینه و بخش‌های مختلف اقتصادی (اشتغال، درآمد و...)، فرهنگی - اجتماعی و... ایجاد کرده ناپایداری‌هایی نیز در بخش‌های مختلف ایجاد کرده است. همانطور که در شکل شماره ۴-۱ نشان داده شده، ساختار و کارکرد کنونی (وضع موجود) گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر کاشان، به گونه ای است که بین بخش‌ها و عناصر گردشگری ارتباط دو سویه برقرار نشده و هر یک از بخش‌های گردشگری شهر جداگانه مشغول فعالیت است. این عدم تعامل بین عناصر و بخش‌های گردشگری، بیشتر مرتبط با چند پارچگی و فقدان مدیریت یکپارچه گردشگری بین سازمان‌هایی است که مدیریت بخش‌هایی از گردشگری شهر و منطقه را عهده دار هستند. باوجود مشکلات ساختاری موجود در نحوه مدیریت گردشگری تاریخی- فرهنگی شهر که منجر به عدم مشارکت شهرداری کاشان در رفع

مسایل و مشکلات گردشگری شهر شده، پیشنهاد می‌گردد برای توسعه پایدار گردشگری و برنامه ریزی شهری- منطقه ای، سازمان‌هایی که از منافع گردشگری بهره مند می‌شوند در این زمینه مشارکت داشته و بخشی از درآمدهای حاصل از گردشگری تاریخی- فرهنگی خود را برای رفاه و آرایه خدمات به گردشگران تاریخی- فرهنگی شهر که در خور شأن و منزلت آنان و پایتخت فرهنگ و تمدن ایران اسلامی و جمهوری اسلامی باشد، اختصاص دهند و نقش مؤثری را در توسعه شهر و منطقه که جدای از جاذبه‌ها و کارکرد گردشگری تاریخی- فرهنگی نیست، ایفا کنند. این امر نیازمند مشارکت تمامی سازمان‌ها، ادارات و نهادهای دولتی و یا غیر دولتی (به طور ویژه شهرداری کاشان) است که در امور گردشگری تاریخی- فرهنگی ذینفع و ذی مدخل و اثر گذار هستند. در این راستا شایسته است نهادی فراگیر و فرادست، متشکل از کنشگران مورد اشاره ایجاد و سهم هر یک از اعضاء مشخص شود و آن نهاد بتواند راجع به تمامی فعالیت‌های مورد نیاز رفاه گردشگران تاریخی- فرهنگی و توسعه شهر و منطقه تصمیم‌گیری نماید. بنابراین برای جلوگیری از خلاءها و انجام فعالیت‌های موازی، آرایه خدمات به گردشگران، توسعه پایدار گردشگری شهر و منطقه و... نیازمند یکپارچگی مدیریت گردشگری تاریخی- فرهنگی در قالبی سازمان یافته، مشارکتی و مردمی است.

منابع:

- ۱- آمارنامه‌های گردشگری استان اصفهان، در سنوات مختلف، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان اصفهان (۱۳۸۳-۱۳۸۹).
- ۲- آمارنامه‌های کشاورزی استان اصفهان، در سنوات مختلف، سازمان جهاد کشاورزی استان اصفهان (۱۳۸۵-۱۳۸۹).
- ۳- اداره کل فرهنگ و ارشاد استان اصفهان (۱۳۸۹)، گذری اجمالی به کتابخانه‌ها و انجمن کتابخانه‌های عمومی استان.
- ۴- پاپلی یزدی، محمد حسین و سقایی، مهدی. (۱۳۸۶)، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران، انتشارات سمت.
- ۵- حافظ نیا، محمد رضا. (۱۳۸۴)، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات سمت.
- ۶- حکمت نیا، حسن و میر نجف موسوی. (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه ریزی شهری، یزد، انتشارات علم نوین، چاپ اول.
- ۷- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان اصفهان، فرهنگ آبادیهای شهرستان اصفهان، (۱۳۷۵-۱۳۳۵)، اصفهان.
- ۸- سازمان جهانی جهانگردی و برنامه ریزی توریسم. (۱۳۷۹)، ترجمه بهرام رنجبریان و محمد زاهدی، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- ۹- قره نژاد، حسن. (۱۳۷۴)، اقتصاد و سیاست گذاری توریسم، انتشارات مانی، اصفهان.
- ۱۰- محبوب فر، محمدرضا، (۱۳۸۸)، بررسی قابلیت‌ها و موانع توسعه صنعت گردشگری در شهرستان کاشان، پروژه کار تحقیقی مربوط به درس روش تحقیق، دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد.
- ۱۱- مؤمنی، مصطفی و صرافی، مظفر و قاسمی، محمد. (۱۳۸۶)، ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی- فرهنگی و ضرورت مدیریت یکپارچه در کلان شهر مشهد، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۸۶، تهران.
- 12- Law, Christopher M (2002). Urban tourism, Continuum.

